

TERRAPRIM

GUIA DE CONTINGUTS PER CICLES MITJÀ I SUPERIOR

Detallem a continuació l'itinerari bàsic que es treballa amb els alumnes de Primària, amb els continguts de cicle Mitjà i Superior. Aquest recorregut és molt adaptable en funció dels continguts en què hom vulgui fer major èmfasi. En aquesta proposta concreta es visiten uns pobles petits amb molts elements rurals preindustrials. El fil conductor és la vida d'una bandolera llegendària –la Comtessa de Molins–, la vida de la qual és important que hagin llegit o que coneguin. Durant el recorregut es recomana que es faci el joc del “Guardians de les Paraules”, que cal haver preparat prèviament a classe.

Arribarem en autobús a l'aparcament del riu de Sant Pere Pescador. És un bon lloc per si cal esmorzar –abans o després de visitar la vila. Observarem el riu Fluvià al costat del pont modern. Intentarem imaginar si el riu sempre ha passat pel mateix lloc. Algunes fotografies antigues ens ajudaran a entendre que no. També veurem que el pont no hi

era i que per travessar es feien servir barcasses i passeres. I encara observarem la mota, que és una elevació de terra que separa el riu de la població. Reculant en el temps sabrem que el riu fins al s XVII desembocava a Empúries i que aquesta zona era tota d'aiguamolls. Quan va canviar el curs molt pagesos van aprofitar per drenar les basses d'aigua i fer-hi camps tancats que s'anomenen closes. Algunes closes encara s'inunden (es fan servir per pastura), altres no i es fan servir per agricultura (camps de

fruiters). En el moment en què es fan aquestes closes i augmenta la població de Sant Pere apareix la figura de la Comtessa. Tant abans com després de la Comtessa eren molt habituals les inundacions,

per aquest motiu es va construir la mota, la funció de la qual és equiparable a la de les muralles del poble.

Passarem el carrer de Cavallers on presumptament va néixer la bandolera. Veurem que és un carrer estret, al costat de trossos de muralla que encara queden, i que hi ha cases antigues. Veurem els dos tipus principals de portalades: les de llinda i les adovellades.

Tot passant pel costat de les muralles molt malmeses, trobarem un carreró que ens durà directament a la porta de l'església. No és una església gaire antiga, és del XVIII. Pensarem per què és una església "tan nova". A la porta hi rememorarem el setge de Sant Pere, la

defensa que en va fer la Comtessa juntament amb el Pastor de Batipalmes, i el diàleg final entre la Comtessa i el Coronel Pierresfort després de la destrucció de les muralles de la vila.

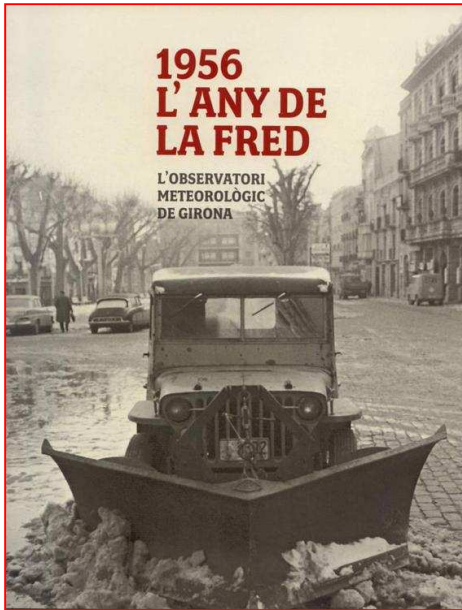
Marxant passarem pel costat de tramuntana de l'església i notarem que al terra hi ha unes restes una mica estranyes d'una edificació anterior. Veurem que es tracta d'una paret gruixuda i recta, que en un moment determinat comença a fer mig cercle. Intentarem entendre què és. Parlarem de l'art romànic i farem un joc per situar cronològicament els romans, el romànic i la Comtessa. També hi situarem el gòtic i la Guerra Civil perquè s'hi fan diverses

referències durant l'itinerari.

Tornant cap a l'autocar encara passarem per on hi havia el portal petit de la muralla, on hi havia la Mare de Déu del Portalet posada en una fornícula, i recordarem quina relació tenia amb la vida de la Comtessa i del Gegant.

En aquest primer recorregut per Sant Pere Pescador hauran aparegut les següents paraules del joc: **llinda, dovella, mota, inundació, aiguamolls, Guerra del Francès, muralla, closa, fornícula, barcaassa i passera.**

Agafarem l'autobús i ens dirigirem a Ventalló. Deixarem el vehicle a les escoles però ens recollirà al Centre Cívic, a l'altre costat de la població.

D'on baixem ens dirigirem al centre del poble. Tot anant-hi comentarem la tradició ventallonenca de conreu de l'olivera i de producció d'oli. Parlarem que l'any 56 van morir la major part de les oliveres de l'Empordà a causa d'una onada de fred extrem, però que a Ventalló se'n van salvar moltes que segons la gent del poble són mil·lenàries. El conreu de l'olivera es va escampar per aquest país després de l'arribada dels grecs a Empúries. Pel recorregut veurem els cartells d'alguns trulls d'oli però no els visitarem. Així i tot a la

Plaça de la Font en veurem unes moles.

A la plaça veurem una configuració típica de plaça major en un poble medieval. Actualment hi ha la Casa de la Vila, cases importants algunes reconvertides en restaurants i un edifici més antic, algunes de les parets del qual són d'un antic castell. És la Casa del Delme, lloc on es pagaven els tributs medievals als senyors del lloc, al comte d'Empúries, a l'abat de Sant Pere de Rodes, al bisbe... Tradicionalment, cada tribut consistia en una desena part de la collita, és a dir un "delme". L'edifici en si està molt malmès però manté una teiera molt interessant.

A la plaça recordarem el passatge en què el Gegant va ser expulsat de Sant Pere Pescador i es va refugiar a Ventalló, com el bisbe havia d'anar-hi i demanà a la Comtessa que li fes de guardaespalles, i com es van conèixer el Gegant i la Comtessa, ballant a la plaça, amb gran escàndol, una dansa reservada als reis.

A Ventalló farem un recorregut –lliurement en grups, o en gran grup– per tal

de veure la configuració del nucli antic, amb carrerons estrets i no gaire rectes, que van de l'església a la plaça i a un carrer semicircular que feia de muralla. També veurem que l'església tampoc no és gaire antiga, i pensarem quin pot ser el motiu, atès que Ventalló sí que és un poble antic. En aquest petit recorregut urbà trobarem una gran

quantitat de magnífics exemples de portes dovellades i de llindes. També es pot comentar la figura al·legòrica sobre sant Miquel a la portalada de l'església.

Sortint de la població passarem per parc de la Bassa. Observarem que era una antiga pedrera. A causa de l'extracció de la pedra es convertí en bassa, quan s'abandonà, i ara ha estat arranjat per convertir-lo en un parc. Una curiosa estàtua intenta reproduir aquest procés.

Arribant al Centre Cívic on ens espera l'autocar encara donarem un

cop d'ull a la Serra de Valldevià –nom no acceptat pels de Ventalló–, on s'amagava la Comtessa a l'inici de les seves activitats bandoleres (en el paratge de Sant Feliu de la Garriga). Allà havia tingut lloc la conversa inicial entre la Comtessa ja bandolera i un altre bandoler amic d'abans, el Pastor de Batipalmes, home de seny i de fe tot i que havia estat expulsat del seminari per lleig.

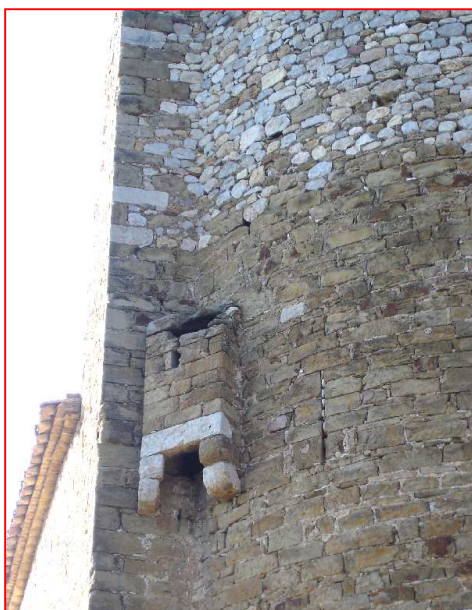
A Ventalló hauran sortit les següents paraules del joc: **trull, Any de la Fred, Casa de la Vila, Casa del Delme, teiera, pedrera, seminari i serra.**

L'autocar ens durà fins la gasolinera de Saus. D'allà agafarem la motxilla amb el dinar i citarem l'autocar per dues hores més tard. De la gasolinera pujarem al pi de la Lluïsa, des d'on divisarem la vall de Camallera. Als boscos del fons és on es va amagar la Comtessa quan va prendre els oficials del Governador de Girona. Recordarem el passatge.

El pi de la Lluïsa ja ens permetrà parlar de la forma estranya del pi bicentenari, molt diferent dels que hi ha a la vora, tot i que és el mateix tipus de pi (pi blanc). Explicarem la història de la masovera de can Dalmau, de nom Lluïsa, i la història amb el matxo que treballava a l'era. De fet ens trobem en una era, construïda lluny del mas però intentant aprofitar l'altura i el pas de la marinada, brisa especialment indicada per a la feina de batre.

Tot baixant cap al poble tornarem a mirar la vall de Camallera, per on passa el tren. Pensarem com els va ser tan fàcil de fer una via del tren en el punt més baix de la vall. A la fi sabrem que hi havia un estany, ara dessecat com els de Sant Pere, i que el nom de Saus ve d'un arbre que es feia a la vora de l'aigua: el salze (saule, en empordanès). Aquest arbre –del que pràcticament

no en queda cap exemplar en el poble– també va servir per una indústria local, ara desapareguda però que se'n conserva la maquinària (és visitable si es considera oportú): la fabricació d'esclops.

Arribant a l'absis de l'església sorprèn la seva construcció per fragments perfectament diferenciats. Deduirem que es va fer per fortificar l'edifici ja que el poble no tenia muralles. Veurem un curiós forat a la paret que alguns estudiosos assenyalen com a matacà (estructura defensiva) i altres com a

comuna (en cas que els veïns s'hi haguessin hagut de refugiar). Val a dir que les dues teories són compatibles. Farem notar que totes les esglésies que hem vist (Sant Pere Pescador, Ventalló i Saus) tenen l'absis encarat a llevant.

Davant de l'església encara podem observar la portalada romànica, amb matacà indubtable, i tot al voltant del temple el cementiri. Des d'inicis del XIX que el bisbat recomanava de treure els cementiris de les immediacions de les esglésies –per qüestions de salut pública– tot i que era el lloc habitual per l'obsessió cristiana de ser enterrat en terreny

sant, i se suposava que el voltant de les esglésies ho era més que enlloc. En alguns pobles petits encara no s'ha fet. Aquest n'és un.

De l'església ja anirem a dinar en un espai on disposem de font, de lavabos i on podem estar a cobert. Tot arribant-hi passarem sota una volta que es construïa en els pobles per ajuntar dues cases de banda i banda del carrer, sense renunciar a la via pública. El poble de Saus també és molt interessant pel seu traçat medieval però no el visitarem per qüestions horàries. Al costat del lloc on dinem també hi ha la maquinària abans al·ludida per a la fabricació d'esclops.

A Saus hauran sortit els següents paraules del joc: era, pi blanc, matxo, estany, saule, esclop, matacà, cementiri, i volta.

Després de dinar –i d'un petit descans– anirem a buscar l'autobús que ens durà fins a Sant Mori.

Baixarem al costat de la nova Casa de la Vila, Biblioteca i Dispensari. Veurem com en els pobles petits els serveis solen estar agrupats en un mateix indret.

Anirem a veure el castell-palau de Sant Mori, un notable edifici gòtic on fins fa poc hi vivia el marquès de Sant Mori. Intentarem imaginar-nos-el amb merlets, com tenia. Observarem els contraforts construïts per a suportar les ampliacions efectuades a l'edifici.

Aclarem que actualment és un hotel. En aquest edifici es va refugiar en els seus darrers dies el Pastor de Batipalmes, dedicat a l'oració, en una petita cambra des d'on es veia unes muntanyes que estimava molt. Veurem la finestreta del

Pastor sota un escut del senyor de Sant Mori. Allà dins va tenir lloc la darrera entrevista entre ell i la Comtessa, abans que la dama prengués una terrible decisió. I veurem altres finestral de la gran construcció. Les finestres amb elements defensius com espitlleres i troneres. Pensarem per a què servien aquests forats.

Al mateix temps podrem veure l'església dedicada a Sant Maurici, i entendrem d'on prové el nom de Mori. L'església no és gaire antiga, tampoc, però per la part de l'absis té restes romàniques; és a dir, que ha sofert un procés molt semblant al de Sant Pere Pescador.

Ens arribarem fins a la creu del Terme, peça també gòtica, arranjada recentment. Observarem la simbologia cristiana que aplicaven a aquests senyals que col·locaven a l'inici d'un poble assenyalat o de les possessions d'un monestir

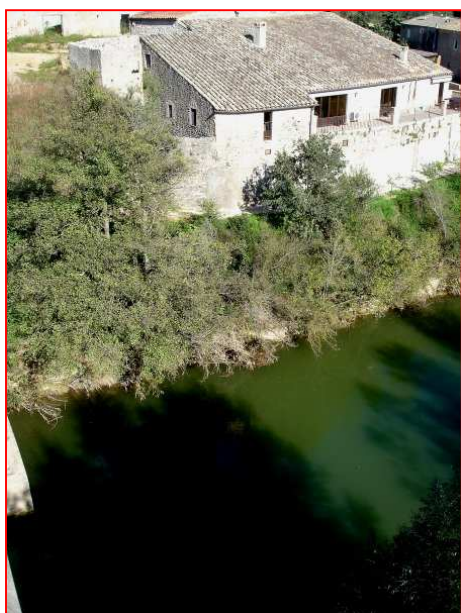
important. Solia estar a la vora d'un camí important, com és el cas. Per Sant Mori passava el camí ral.

Comentarem un passatge interessant que relaciona un canvi d'ubicació de la creu (en veuran una fotografia antiga), amb les campanes de l'església i fins i tot l'ús del castell durant la Guerra Civil per part del Comitè Antifeixista d'Orriols. No hi entrarem en profunditat per no complicar la ruta amb un altre període històric, però ho esmentarem perquè servirà com a dada prèvia per a un element important que trobarem a Sant Miquel de Fluvià.

No marxarem de Sant Mori sense donar un cop d'ull al Canigó, esperant que sigui un dia clar i el massís sigui ben visible.

A Sant Mori haurem trobat les següents paraules del joc: **contrafort, tronera, espitllera, camí ral, Creu de Terme, massís, Canigó.**

Anirem a la nostra darrera visita: Sant Miquel de Fluvià. Baixarem abans d'arribar a la vila, tot just passat el pont sobre el riu. Veurem que al costat hi ha també un altre pont, el del ferrocarril, el que vèiem passar per la vall de Camallera. La casa del costat del riu té un nom curiós: mas de la Barca. Intentarem pensar d'on li pot venir aquest nom. Explicarem la feina del barquer i el cas del darrer barquer que hi va viure, que apareix en una novel·la molt famosa d'una escriptora de l'Escala. (*Solitud* de **Víctor Català**).

Des del mas de la Barca agafarem un corriol molt estret per entre un bosc d'alzines, parentes d'una vegetació molt habitual a la zona i que n'era el nom abans que els monjos no fessin un monestir: Vallgarriga. Travessant aquest corriol anirem descobrint vistes del monestir proper. Arribarem a la font.

Segurament la font va ser una raó important perquè s'hi construís el monestir romànic. Notarem la situació dels elements: en el lloc més elevat la font (per al consum humà); una mica més avall, un abeurador (per a les bèsties de càrrega); una mica més avall, el safareig (per a rentar la roba); una mica més avall, els horts (aprofitant la resta d'aigua per a regar). Explicarem alguna història curiosa sobre els poders atribuïts a l'aigua de la font.

Com a monestir, el de Sant Miquel de Fluvià, estava constituït pel temple, la torre, el claustre i les dependències dels monjos. La zona que correspon a aquests dos darrers espais està per excavar i estudiar. El que sí veiem sense problemes és la torre i el temple. Des de fora comprovarem que les parets del temple també van ser fortificades, amb merlets tot al voltant. La part exterior té un tipus de decoració feta a la pedra que s'anomena llombarda. En destacarem alguns elements com ara unes mènsules en forma de rostre. També veurem la torre sense campanes i intentarem pensar per què no en té.

Aquí sí entrarem a l'església perquè és un temple romànic molt important. Comentarem la portalada –reconstruïda en el segle XV–, el cementiri que hi havia al davant –observable en fotos antigues– la nau principal, l'absis i les dues absidioles, la decoració llombarda de l'interior, la nau de canó, els arcs de mig punt i els arcs apuntats.

Recordarem el moment en què la Comtessa, després de l'entrevista amb el Pastor, entrà en aquesta església, amb el cavall i tot, descavalcà i plorà set llàgrimes que en tocar el terra de pedra es van convertir en set perles. Intentarem entendre el rerefons d'aquest fragment de la llegenda, i els motius que la conduïren a actuar com ho feu tot seguit: fer esclatar el castell de Quermançó amb ella i tots els seus bandolers a dins.

No sortirem de l'església sense observar una de les seves peces més valuoses: la Mare de Déu Gòtica, una imatge d'alabastre amb molta història al darrera. Només explicarem la seva desaparició en temps de la Guerra Civil i on diuen que fou amagada i per què. Amb aquesta història acabarem el recorregut i pujarem a l'autocar que ens estarà esperant davant mateix de l'església.

A Sant Miquel de Fluvià hauran aparegut les següents paraules del joc: **corriol, alzinar, garriga, font, abeurador, safareig, merlet, arc de mig punt, perla i marededéu.**

Si el professorat ho considera convenient, moltes de les imatges que es fan servir per a il·lustrar alguns dels elements a què es fa referència però que no són visibles, es van repartint entre els alumnes tot demanant-los que ells els guardin. A la fi del recorregut es mira d'entendre què poden tenir en comú les imatges utilitzades, tot i que algunes representen la llegenda, altres edificis, altres costums, altres vegetació, etc. Per trobar què és el que pot aglutinar elements tant dispars se'ls demana que facin servir les lletres grans que hi ha darrera les imatges, les quals convenientment ordenades (cada alumne en té només una i no tots en tenen) configuren la paraula PATRIMONI. Es vol que aquesta paraula doni peu a un petit debat de classe.

A classe també podem jugar al joc-recordatori del recorregut.

INFORMACIONS

Per a la realització d'aquesta activitat és imprescindible que els alumnes coneguin la llegenda de la Comtessa de Molins.

Si es vol fer el joc dels "Guardians de les paraules" s'ha d'haver preparat prèviament a l'aula, ja que fer la preparació directament durant el recorregut dilataria molt el temps de parada a cada lloc i no hi hauria temps per completar-lo.

Aquest itinerari es pot fer amb un màxim de tres grups, d'uns quinze alumnes cada grup.

A cada parada cada grup comença en un punt diferent de l'itinerari per no molestar-se amb els altres dos, però garantint de parlar dels mateixos temes en els mateixos llocs. El recorregut no té cap dificultat física, però és important la puntualitat dels grups per no haver de modificar les parades previstes.

En cas d'haver de retallar el recorregut –a causa de l'hora d'arribada o per la necessitat d'acabar a una hora en concret– hi ha dues possibilitats:

- no visitar Saus, la qual cosa vol dir dinar a Sant Miquel de Fluvià, abans de fer-ne la visita, potser una mica després de les dues de la tarda.
- no visitar Sant Mori i mantenir Saus com a lloc pel dinar una mica després de la una.

Els alumnes han d'anar vestits d'acord amb el temps meteorològic previst, i han de dur material per escriure (bàsicament un llapis). El CdA els proveirà d'un suport rígid en el que escriure i del Quadern de Camp corresponent.